

Araştırma Makalesi • Research Article

“Kara” Kelimesinin Dede Korkut Oğuznameleri’ndeki Kullanımı Üzerine*

About the Use of word “Kara” in the Book of Dede Korkut

Muhammet Raşit Memiş^{a,**}, Mehmet Kara^b

^a Arş. Gör. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, 55105, Samsun/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-6037-3958

^b Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, 06500, Ankara/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-4691-5460

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 27 Şubat 2018
Düzeltilme tarihi: 02 Nisan 2018
Kabul tarihi: 21 Nisan 2018

Anahtar Kelimeler:

Dede Korkut Oğuznameleri
Kara
Renk

ARTICLE INFO

Article history:

Received February 27, 2018
Received in revised form April 2, 2018
Accepted April 21, 2018

Keywords:

The Book of Dede Korkut
Black
Color

ÖZ

Korkut Kitabı, Türk kültür tarihi ve filolojisi bakımından son derece önemli bir eserdir. Bu Türk kültür hazinesinin dili ve önemi üzerine pek çok söz söylenmiş, birçok çalışma yapılmış ve hâlâ yapılmaya devam etmektedir. Dede Korkut Hikâyeleri, hem dil hem de içerik olarak hâlâ güncelliğini korumakta ve günümüz insanına yönelik pek çok milli ve evrensel değerlere ait mesajları içermektedir. Türk dilinde, kültüründe ve sosyal hayatında renk adlarının özel bir kullanımı ve anlamı vardır. “Kara” kelimesi geçmişten günümüze dek renk anlamı dışında, farklı anlamlarıyla sıklıkla kullanılmış bir sözcük olmuştur. Bu çalışmada, Türkçenin bütün dönemlerinde ve Dede Korkut hikâyelerinde çok sık kullanılan bu kelime, nitel ve nicel olarak belirlenmeye çalışılmış ve “kara” kelimesinin görev, tür ve anlamsal olarak bir analizi yapılmıştır.

ABSTRACT

The Book of Dede Korkut, in terms of Turkish cultural history and philology, is a very important work. Many words were spoken about the language and the importance of this Turkish cultural treasure, many works have been done and it is still going on. Dede Korkut Stories maintains its update as both language and content and contains messages of many national and universal values for today's people. There is a special use and meaning of color names in Turkish language, culture and social life. “Kara” (black) has been the most commonly used word in different meanings since early history. In this study, an attempt was made to qualitatively and quantitatively determine the word "kara"(black) most frequently used in all periods of Turkic and in the stories of Dede Korkut, and an analysis of the word "kara"(black) was made in terms of work, genre and semantics.

1. Giriş

Türk dili ve kültürünün derin bir tarihî geçmişi vardır. Dede Korkut Hikâyeleri de bu çok köklü ve zengin dil ve kültürün neticesinde teşekkül etmiş olan Türk dilinin, tarihinin ve kültürünün eşsiz hazinelerinden birisidir. Bu hazinenin sunduğu imkânları belirlemek ve bunlardan yararlanmak üzere araştırmacılar tarafından bugüne kadar birçok çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmaların bazıları doğrudan eserin kendisine yönelik inceleme çalışmalarıken bazıları ise hikâyelerde geçen sözcüklerin çeşitli açılardan incelenmesine yöneliktir (Başgöz, 1960; Burdurlu, 1972;

Defne, 1988; Karabaş, 1996; Sakaoğlu, 1998; Cemiloğlu, 2001; Ercilasun, 2001; Yılmaz, 2003; Ata, 2004; Sertkaya, 2004; Kaçalın, 2006; Gömeç, 2009; Altun, 2010; Balyemez, 2012; Koca, 2012; Alyılmaz, 2015; Bekki, 2015).

Bir dilin derin ve zengin söz varlığı, uzun bir zaman süreci içinde dilin işlenerek sözcüklerin farklı farklı görevlerde kullanılması ve yeni anlamlar kazanmasıyla oluşur. Bir eserde, sayıca ve anlamca çok fazla ve türce değişik cinsten sözcüklerin bulunması, o metne edebî bir üslup ve anlamsal bir derinlik ve zenginlik kazandırdığı gibi bu durum aynı zamanda okuyucunun varlıkları, durumları ve olayları, metin

* Bu çalışma, 26 Şubat-01 Mart 2017 tarihlerinde Bakü/Azerbaycan'da düzenlenen Korkut Ata'dan Günümüze Aşkılık Geleneği Uluslararası Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur.

** Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: muhammet.memis@omu.edu.tr

içinde daha canlı ve etkili bir şekilde tasavvur ve tahayyül etmesini de sağlar. Bu tür metinler, ayrıca okuyucuyu sıkımsaz, okuyucuda kavram ve idrak boyutunun, düşünce ufğunun gelişmesine, sanat ve edebiyat zevkinin oluşmasına da katkı sağlar (Kara, 2015: 200). İşte, Dede Korkut Oğuznameleri de toplam 32.072 sözcükten oluşan (toplam kelime) kelime hazinesi ve 6.844 (eşsiz kelime) farklı sözcük kullanımıyla bu eşsiz eserlerden biridir. Dede Korkut kitabında kullanılan 6.844 farklı sözcükten bazılarının kullanımı günümüze kadar devam etmiş, bazılarının kullanımı ise zaman içinde ortadan kalkmıştır. Bu sözcüklerden kimisi tarihi süreç içerisinde yeni anlamlar kazanmış ve farklı görevlerde kullanılmaya başlanmıştır. Kara kelimesi de bu sözcüklerden birisidir.

Türkçede kara kelimesi geçmişten günümüze kadar birçok bağlamda sıfat, isim ve fiil olarak farklı anlamlarda çok yaygın şekilde kullanılmıştır. Kara kelimesi ilk olarak Türkçenin bilinen en eski yazılı belgeleri olan Orhun Yazıtlarında karşımıza çıkmaktadır. MS 700'lü yıllardan bu yana gelişimini takip edebildiğimiz kara kelimesi, zaman içerisinde hem sözlü hem yazılı dilde çeşitli anlam boyutları kazanmış, eklerle ve başka sözcüklerle birleşerek yeni kelimeler oluşturmuş ve çeşitli benzetmelerde olumlu veya olumsuz roller üstlenmiştir.

Kara kelimesi denince akla ilk olarak renk anlamı gelmektedir. Kara tartışmalı bir renktir, bir taraftan karanlık güçler, suç ve kötülük olarak değerlendirilirken, bir taraftan da sadakat, sebat, dayanıklılık, ihtiyat, bilgelik ve güvenilirliğin simgesi olarak görülmüştür (Küçük, 2010: 190). Türkçede diğer renklere göre her zaman daha fazla kullanılmış olan kara rengi, büyüklük, yükseklik, başatlık, bedbahtlık göstergesi (Dilaçar, 1988: 15) şeklinde de değerlendirilmiştir. Kara aynı zamanda birçok kültürde olduğu gibi Türk kültüründe de yas/matem rengidir. Şamanizm'de gök, ak, kızıl ve kara temel renklerdir. Gökhan, Akhan, Kızıllan, Karahan gibi adlandırmalar da buna örnektir (Kaşgarlı, 1984: 32-40). Türk kültüründe kara genellikle toprak rengi, yağız yer anlayışı ile birlikte kullanılır (Rayman, 2003: 14).

Bayraktar, kara kelimesinin günümüzdeki kullanımlarına ilişkin yapmış olduğu çalışmada bu kelimeyi içeren 957 sözcük belirlemiştir. Bu çalışmada kara kelimesinin kuzey (Karadeniz, karayel), çok, bol, sıradan, alelade, nitelikte iyilik, nitelikte kötülük, hastalık ve geçmeyen dert, ölüm, yas ve mezar, iftira, kanunsuzluk, tarım ve hayvancılıkta nitelikli tür belirtme, büyüklük ve aşırılık anlamlarında kullanıldığını; bu kelimeyle renk, hayvan, bitki, tıp ve hastalık, eşya, doğa olayı, yiyecek, kimya, oyun adları; bilimsel adlar, somut adlar, mecaz anlamlar, atasözleri, deyimler ve ikilemelerin türetildiğini ifade etmiştir (Bayraktar, 2004: 75).

Ak ve kara kelimelerinin Destanlar Dönemi'nden itibaren yoğun olarak kullanıldığını görülmektedir. Örneğin; Ak Han-Kara Han, Kır Han, Gök Han, Kök-Katay, Ak Koyunlular-Kara Koyunlular, Ak Tatarlar-Kara Tatarlar, Ak Hazarlar-Kara Hazarlar, Ak Kalmuklar-Kara Kalmuklar, Akşitler, Ak Süyek (ak kemik=asiller), Kara Süyek (kara kemik=avam, halk), Kara Kırgız, Ak Hunlar, Kara Hunlar, Kara Boğdan, Kara Bodun, Karahanlılar gibi (Gabain, 1968: 107-108, Kafalı, 1996: 49-50, 51). Yine tarihte Altun Orda Hanlığı'nın batı kanadı Ak-Orda, doğu kanadı Gök-Orda

olarak isimlendirilmiştir (Kafalı, 1996: 50). Hun devletinin batıdaki bölümünün adı da Ak Hunlar biçiminde geçmektedir. Avrupa'ya yürüyen Hunlar ise Kuzey Hunlarının devamı oluşları nedeniyle Kara Hunlar olarak bilinir. Bu konuda Gabain de "Batı Hunlarının bir diğer adı Ak Hunlar olup Gazneli Mahmut da, güneydeki Hindistan'a göre kuzeyin hükümdarlığını temsil ettiği için Kara Hun unvanı ile anılmıştır." demektedir (Gabain, 1968: 108).

Gömeç, Türk kültüründe yönlerin sıralanmasında; batının "ak" (hayvanı bars veya tonga), kuzeyin ise "kara" (hayvanı yılan) kelimeleri ile ifade edildiğini; kozmografik manada "yağız yer" in kara (halk), "yaşıl kök" ün ise taht (tör) işareti olduğunu belirtir ve Kök Türkçe yazılı kitabelerden çıkan kesin netice olarak "kara" kelimesinin tek başına "halk" ı gösterdiğini söyler. Ayrıca Gömeç, Türkçede kara sıfatının aslında aşağı bir dereceyi değil, bilakis büyük, kudretli ve asil manalarını ifade ettiğini, Eski Türk yazıtlarında "gücün kaynağının halkın kendisi" olduğunu, "kara"nın manaları arasında "kuvvet" ve "eskilik" anlamlarının da yer aldığını, bu ismin Türk devlet teşkilatına göre kuzeyi gösterdiğini ve eski Türklerdeki "kara" unvanlı beylerin büyük, asil, yüce kişiler olduğunu da belirtir (Gömeç, 2010: 30).

Türkçe sözlükte ise kara kelimesinin 1. En koyu renk, siyah; ak, beyaz karşıtı. 2. sf. Bu renkte olan. 3. Esmer. 4. sf. mec. Kötü, uğursuz, sıkıntılı. 5. mec. Yüz kızartıcı durum, leke. 6. mec. İftira olmak üzere 6 farklı anlamı bulunmaktadır (TDK Komisyon, 2011: 1313).

Dede Korkut Hikâyeleri, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından ilk ve orta öğretimde okunması tavsiye edilen 100 Temel Eser arasında yer almaktadır. Bu eserin okutulması ile öğrencilerin gerek Türk kültürünü tanımaları gerekse de söz varlıklarını zenginleştirmeleri amaçlanmaktadır. Dede Korkut Oğuznameleri'ndeki sözcüklerin öğrencilerin kelime hazinelerine katılmasını sağlama konusuna akademik bir çalışmayla katkı sunabilmek için bu eserdeki söz varlığı unsurlarının farklı boyutlarının ortaya çıkarılması ve ilgililerin dikkatine sunulması gerekmektedir. Bu amaçla, Dede Korkut Oğuznameleri'nde sıkça geçen "kara" kelimesinin o dönemde hangi görevlerde kullanıldığını belirlemenin ve bu görevlerde kazandığı anlamları tespit ederek günümüzdeki kullanımlarına ışık tutmanın yerinde olacağı düşünülmektedir. Ayrıca "kara" kelimesinin bu eserdeki kullanımının arka planını ortaya çıkarılarak bu konuda bir bilgi havuzu oluşturmanın da dil eğitimi, dilbilim, psikoloji, istatistik, toplum dilbilim vb. konularda çalışma yapanlar için faydalı olacağına inanılmaktadır.

Bu gerekçelerden yola çıkarak bu çalışmanın amacı, kara kelimesinin Dede Korkut Oğuznameleri içerisindeki kullanıldığı dil bilimsel görevleri ve bu görevlerde kazandığı anlamları tespit etmek şeklinde belirlenmiştir. Çalışma, Dede Korkut ile ilgili temel kaynak olarak nitelenebilecek Muharrem Ergin'in "Dede Korkut Kitabı", Orhan Şaik Gökyay'ın "Dede Korkut Hikâyeleri", Semih Tezcan ve Hendrik Boeschoten'in "Dede Korkut Oğuznameleri" isimli eserleri temel alınarak yürütülmüştür.

2. Yöntem

2.1. Araştırma Modeli

Nitel bir araştırma olan bu çalışma, tarama modeline göre tasarlanmıştır. Tarama modelinde araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Onları herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme çabası gösterilmez. Bilinmek istenen şey vardır ve oradadır. Önemli olan, onu uygun biçimde gözleyip belirleyebilmektir (Karasar, 2008: 77). Çalışma verilerinin toplanmasında nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Nitel araştırmada doküman incelemesi tek başına bir veri toplama yöntemi olabileceği gibi diğer veri toplama yöntemleri ile birlikte de kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 217).

2.2. Verilerin İncelenmesi

Araştırma, Dede Korkut ile ilgili temel kaynak olarak nitelenebilecek Muharrem Ergin'in "Dede Korkut Kitabı", Orhan Şaik Gökyay'ın "Dede Korkut Hikâyeleri", Semih Tezcan ve Hendrik Boeschoten'in "Dede Korkut Oğuznameleri" isimli eserleri temel alınarak yürütülmüştür. Bu eserlerden Dede Korkut Oğuznameleri, Dede Korkut hikâyelerinin iki nüshası olan Dresden ve Vatikan nüshalarını bir arada verdiği ve eserde geçen tüm ifadeleri Türkiye Türkçesine aktarmadan yalnızca sembollerin Latin harfleri ile okunuşlarını sunduğu için ana kaynak olarak belirlenmiştir. Muharrem Ergin ve Orhan Şaik Gökyay'ın hazırladıkları eserler ise Türkiye Türkçesine uyarıldığı için hem incelediğimiz eseri anlamak ve anlamlandırmak hem de ihtilafa düşülen yerleri belirlemek amacıyla kullanılmıştır. Bunun için öncelikle Dede Korkut Oğuznameleri adlı eser bilgisayar ortamında aktarılmış ve eserin mukaddimesi ile 12 hikâyesinde geçen söz varlığının derlemi gerçekleştirilerek veriler üzerinde içerik analizi yapılmıştır. Daha sonra kara kelimesinin o dönemde yer aldığı yapılar belirlenmiş ve kara sözcüğü bu yapıların kullanıldığı görevlere göre sınıflandırılmıştır. Bu kullanımlar orijinal haliyle çalışmaya alınarak gösterilmiş ve kara kelimesinin geçtiği cümlelerin hemen altında da günümüz Türkçesindeki karşılıkları verilmiştir. Son olarak bu yapılarda "kara" sözcüğünün kazandığı anlamlar hakkında değerlendirmeler yapılmıştır.

3. Bulgular

Bu araştırmada temel kaynak olarak incelenen Dresden ve Vatikan nüshalarının esas alındığı Dede Korkut Oğuznameleri'nde kara kelimesi yalın, birleşik ve türemiş kelime şeklinde Dresden nüshasında 291, Vatikan nüshasında 248 kez kullanılmıştır. Bu kullanımlardan bazılarının hikâyeler içinde defalarca tekrar edildiği görülürken bazılarının yalnızca bir kez kullanıldığı belirlenmiştir. Aşağıda kara kelimesinin bu hikâyelerde tespit edilen farklı işlevleri sunulmuştur:

Tablo 1. Renk Bildiren Niteleme Sıfatı Olarak Kullanımı

Dili	Kelimenin Geçtiği Cümle	Nüsha
Orj.	Bir yigidün kara tag yumrısınca malı olsa	
G.T.	yıgar derer taleb eyler.	Dres.3b.2
Orj.	Bir yigidin kara dağ tepesi kadar malı olsa	
G.T.	yıgar, toplar, talep etmeye (devam eder).	Vat.58b.11

Orj.	Kara eşek başına uyan ursan katır olmaz.	Dres.3b.7
G.T.	Kara eşeğin başına gem vursan (yine de) katır olmaz.	Vat.59a.1
Orj.	Kara polad uz kılıcı çalmayınca karım dönmez.	Dres.3b.11
G.T.	Kara çelik öz kılıcı çalmayınca düşman dönmez.	Vat.59a.4
Orj.	Yanaşub yola girende kara bugra görkli.	
G.T.	Yanaşıp yola girdiği zaman kara erkek deve güzel.	Dres.5b.1
Orj.	Bir yere ağ otağ bir yere kızıl otağ bir yere kara otağ kurdurmuşıdı.	Dres.7a.7
G.T.	Bir yere ak otağ, bir yere kızıl otağ, bir yere kara otağ kurdurmuştu.	Vat.60b.4
Orj.	Kimün ki oğlu kızı yok, kara otağa kondurun, kara keçe altına döşen, kara koyun yahnısından önine getirün.	Dres.7a.8
G.T.	Kimin ki oğlu kızı yok, (onu) kara otağa kondurun, altına kara keçe döşeyin, önüne kara koyunun yahnısından getirin.	Vat.60b.6
Orj.	Topugında sarmaşanda kara saçlum	Dres.8a.9
G.T.	Topuğunda sarmaşınca kara saçlum	Vat.61a.3
Orj.	Kara tonlu dervişlere nezirler verdüm.	Dres.14a.11
G.T.	Kara elbiseli dervişlere adaklar verdim.	Vat.64a.13
Orj.	Kara tonlu azgun dinlü kafirlere bir ogul aldurdumsa değil mana!	Dres.14b.4
G.T.	Kara giyimli azgın dinli kafirlere bir ogul aldirdinsa söyle bana!	
Orj.	Kara kıyma gözlerün uyhu almış, açgıl ahi.	Dres.15b.4
G.T.	Kara süzme gözlerini uyku bürümüş, aç artık.	Vat.65a.5
Orj.	Yarlu kara tagların yıkılmasun.	Dres.19b.3V
G.T.	Yerli kara dağların yıkılmasın.	at.67b.2
Orj.	Tokuz kara gözlü, hub yüzlü, saçı ardına örülü	Dres.20a.5
G.T.	kafir kızları Dokuz kara gözlü, güzel yüzlü, saçı arkasına örülü kafir kızları	Vat.84a.10
Orj.	Kara bulut dedüğün senün devletündür.	Dres.23b.7
G.T.	Kara bulut dediğin senin devletindir.	Vat.86a.3
Orj.	Kara mudbak dikilende ocak kalmış.	Dres.24a.10
G.T.	Kara mutfak dikilince ocak kalmış.	Vat.86a.12
Orj.	Ag yüzünü kara yere depeydüm.	Dres.28b.9
G.T.	Ak yüzünü kara yere tepeydim.	
Orj.	Kara hindu kullarıma buyuraydum, seni pare pare tograyalarıdı.	Dres.30a.3
G.T.	Kara Hindu kullarıma buyuraydım, seni parça parça doğrasalardı.	
Orj.	Kara boğa derisinden beşiğünün yapuğı olan	Dres.31b.10
G.T.	Kara boğa derisinden beşiğinin örtüsü olan	Vat.90a.3
Orj.	Kara aygırı yarağıla getürdiler.	Dres.44a.1
G.T.	Kara aygırı silah ve teçhizatla getirdiler.	Vat.72a.8
Orj.	Kara tonuz etinden yahni yedürdün, döyemedüm.	Dres.52a.3
G.T.	Kara domuz etinden yahni yedirdin, tahammül edemedim.	Vat.76b.11
Orj.	Kazan kara köpegile haberleşdi.	Dres.25a.8
G.T.	Kazan kara köpekle haberleşti.	
Orj.	Kara deniz gibi yaykanub gelen kafirün	Dres.66a.5
G.T.	leşkeri-dür. Kara deniz gibi çalkalanıp gelen kâfirin askeridir.	
Orj.	Sanasın kim taz yerlere tolu düşdi ya kara kazun içine şahin girdi.	Dres.68b.6
G.T.	Sanki dar yerlere dolu yağdı ya da kara kazın içine şahin girdi.	Vat.94b.1
Orj.	Kara tırnak ağ yüzüme çalayın mı?	Dres.71b.3
G.T.	Kara tırnak ak yüzüme çalayım mı?	Vat.95b.12

Orj. Kara kıldan sicim boynına takılı, değil	Dres.74a.3
G.T. Kara kıldan sicim boynuna takılı, de.	
Orj. ... kara tuğın kafirün kılıçladı, yere saldı.	Dres.78b.1
G.T. ... kafirin kara tuğunu kılıçladı, yere düşürdü.	Vat.99b.5
Orj. Ag sakallı kara sakallı yigitlerin canını cog almışam.	Dres.81a.5
G.T. Ak sakallı kara sakallı yigitlerin canını çok almışım.	
Orj. Ol bağların kara salkımlı üzümü olur.	Dres.82a.7
G.T. O bağların kara salkımlı üzümü olur.	
Orj. Kara şapkalı teküre selam verdi.	Dres.91b.1
G.T. Kara şapkalı teküre selam verdi.	
Orj. Boğa boğa dedükleri kara inek buzagısı degülmüdür?	Dres.92b.9
G.T. Boğa boğa dedükleri kara ineğin buzağısı değil midir?	
Orj. Kalemçiler çaldığı kara kaşlum	Dres.101b.9
G.T. Kâtiplerin/Ressamların çizdiği kara kaşım.	
Orj. Kara sağrı sokmanı tolu kan oldu.	Dres.107b.1
G.T. Kara kalçası, çizmesi kan doldu.	
Orj. Kara evren kopdı Depegöz.	Dres.114a.8
G.T. Kara ejderha oldu Tepegöz.	
Orj. Kara kaplan kopdı Depegöz.	Dres.114a.9
G.T. Kara kaplan oldu Tepegöz.	
Orj. Kara kılıcun sal boynuma, kes başum.	Dres.140b.10
G.T. Kara kılıcını çal boynuma, kes başımı.	
Orj. Yelisi kara kazılık atun butun bindün.	Dres.14a.4
G.T. Yelisi kara cins atına sıçrayıp bindin.	Vat.64a.9
Orj. Acığı dutanda kara taşı kül eyleyen.	Dres.31b.11
G.T. Hiddeti tutunca kara taşı kül eden.	
Orj. Kara bıyığın yedi yerde ensesinde düğen.	Dres.31b.11
G.T. Kara bıyığı yedi yerde ensesinde düğümleyen.	Vat.90a.4
Orj. Kara sakac altında gömceden ne var?	Dres.54b.7
G.T. Kara sac altında kül ekmeginden ne var?	
Orj. Kara ayılda koyunun yüklü kodun, koç oldı.	Dres.108a.1
G.T. Kara koyun sürüsünde koyununu gebe koydun, koç oldu.	Vat.103a.10

Dede Korkut'ta kara kelimesinin renk bildiren niteleme sıfatı olarak çok sayıda sıfat tamlamasında görev alarak 39 farklı ismi nitelediği tespit edilmiştir. Bu nitelemelerde kara sözcüğü hem olumlu hem olumsuz anlamlar taşıyan tamlamalar oluşturmaktadır.

Eserde kara ile “eşek, buğra (erkek deve), koyun, boğa, aygır (erkek at), domuz, inek, ejderha (kara yılan), köpek, kaz, kaplan, at” şeklinde 11 farklı hayvan nitelenmiştir. Bunlardan “kara eşek”, “kara yılan” ve “kara domuz” ifadeleri bu hayvanların karakteristik özelliklerinden dolayı tehlikeli, korkunç ve can alan manasında (Torun 2002: 9) olumsuz bir anlam taşıırken diğer 9 kullanımda kara, hayvanların rengini bildiren ve onların gücü ya da güzelliği ile ilişkili şekilde olumlu anlamda kullanılmıştır.

İnsan ile ilişkili kullanımlarında karanın “kara saç”, “kara göz”, “kara kaş” ve “kara bıyık” gibi ifadelerde renk bildirme işlevinin yanı sıra ifadeye olumlu bir anlam kattığı sezilirken “kara tırnak” ifadesinde olumsuz bir anlamda olduğu görülmektedir. Kelimenin insan ile ilişkili kullanımlarından biri de “kara hindu kullarım” ifadesinde mevcuttur. Burada kara sıfatının, insan teninin rengini belirttiği anlaşılmaktadır.

Eserde kara sözcüğünün doğa ile ilgili “kara dağ”, “kara bulut”, “kara yer” ve “kara deniz” olmak üzere dört farklı kullanımı belirlenmiştir. Bu ifadelerden “kara dağ”, “yüce dağ” manasına gelecek şekilde olumlu anlamda kullanılırken “kara bulut”, “kara yer” ve “kara deniz” ifadeleri olumsuz bir anlam hissettirecek şekilde kullanılmıştır.

Eserdeki hikâyelerde kara sözcüğü nesnelere herhangi bir olumlu veya olumsuz anlam yüklemeyen nesnelere yalnızca rengini ifade etmek için de kullanılmıştır. Bu kullanımlarda rengi nitelenen nesnelere çelik, sac, keçe, kıl, tuğ, şapka, mutfak, kılıç ve taş şeklindedir. Bunlardan mutfak sözcüğünün kara rengi ile nitelenmesinin sebebi Andrew'sin bildirdiğine göre mutfak çadırının keçeleri duman ve isten karardığı için mutfak kara mutfak olarak anılmaktadır (Tezcan, 2001: 124). Kara kelimesinin nesnelere rengini niteleme görevinde “kara tonlu dervişler” ve “kara otağ” örneklerinde olumsuz anlamda kullanımları da mevcuttur. Kara elbise öteden beri Türklere ters gelmiş bir kıyafettir (Toker, 2009: 102). Kara otağ ise çocuk sahibi olamayanların oturtulduğu üçüncü sınıf bir otak olarak bilinmektedir. Bu hususta erkek çocuk sahibi olanlar ak otakta, kız çocuk sahibi olanlar kızıl otakta konaklanmaktadır (Toker, 2009: 108).

Tablo 2. Adlaşmış Sıfat Olarak Kullanımı

Dili	Kelimenin Geçtiği Cümle	Nüsha
Orj.	Ag tonları çıkarub karaları geyen kızlar.	Dres.54b.6
G.T.	Ak elbiseleri çıkarıp karaları giyen kızlar.	Vat.78b.1

Eserde kara kelimesi adlaşmış sıfat olarak yalnızca “karaları giymek” deyiminin bir unsuru olarak kullanılmıştır. Burada “karalar” adlaşmış sıfatı, “kara elbiseler” ifadesinin yerine tercih edilmiştir. Kelimenin bu anlamdaki kullanımı, günümüzdeki kullanımın aynısıdır.

Tablo 3. Pekiştirmeli Sıfat Olarak Kullanımı

Dili	Kelimenin Geçtiği Cümle	Nüsha
Orj.	Düm kara pusarik ordumun üzerine tökilür gördüm.	Dres.23a.1/2
G.T.	Kap kara duman yurdumun üzerine dökülüyor gördüm.	Vat.85b.13

Eserde kara sözcüğü, “duman” kelimesini nitelemek ve olumsuz bir anlam oluşturarak bunu pekiştirmek üzere, günümüz Türkçesindeki ifadesiyle “kap kara” şekliyle kullanılmıştır.

Tablo 4. Türetilmiş Niteleme Sıfatı Olarak Kullanımı

Dili	Kelimenin Geçtiği Cümle	Nüsha
Orj.	Karanulu gözüm aydını kardaş!	Dres.130b.4
G.T.	Karanlıklı gözümün aydını kardeş!	
Orj.	Karanulıca gözlerim aydını oğul!	Dres.70b.2
G.T.	Karanlıklı gözlerimin aydını oğul!	
Orj.	Karangu ahsam olanda kaygulu çoban	Dres.22a.2
G.T.	Karanlık aksam olunca kaygılı çoban	Vat.85a.7
Orj.	Karangulu gözlerüm aydını oğul!	Dres.74b.12
G.T.	Karanlıklı gözlerimin aydını oğul!	
Orj.	Karanguluca gözlerim aydını oğul!	Dres.123b.12
G.T.	Karanlıklı gözlerimin aydını oğul!	
Orj.	Karalu göklü otağı sorar olsan agam Beyregündür.	Dres.54a.2
G.T.	Karalı mavili otağı sorarsan ağabeyim Beyrek'indir.	

Orj. Karaluca men kızın nesine gerek, ozan?	Dres.53b.6
G.T. Yaşlı ben kızın nesine gerek, ozan?	Vat.77b.10
Orj. Karanu dün de bulduğum oğul kanı?	Dres.14a.6
G.T. Kara(nlık) gecede bulduğum oğul hani?	Vat.64a.10

Eserde kara kelimesi ‘u’, ‘u+lu’, ‘u+l+ca’, ‘gu’, ‘gu+lu’, ‘gu+lu+ca’, ‘lu’, ‘lu+ca’ yapım ekleriyle türetilen “karanlık gece” ve “karanlık akşam”; “karanlık göz”; “karalı otak” ve “yaşlı kız” ifadelerinde, niteleme sıfatı görevinde kullanılmıştır. Bu ifadelerden “karanlık göz” ifadesinin günümüz Türkçesinde karşılığı “yaşlı/dertli göz” şeklinde değerlendirilebilir.

Tablo 5. İkileme Olarak Kullanımı

Dili	Kelimenin Geçtiği Cümle	Nüsha
Orj. Kara kara denizlerin gemisi ağaç.		Dres.29b.10
G.T. Kara kara denizlerin gemisi ağaç.		
Orj. Kara kara taglardan haber aşar.		Dres.95a.11
G.T. Kara kara dağlardan haber aşar.		

Eserde ikileme olarak kara kelimesi ile oluşturulmuş 2 farklı kullanım belirlenmiş, sözcük “kara kara” biçiminde deniz ve dağları niteleyen sıfat görevinde kullanılmıştır. Her iki kullanımda da “kara kara” ikilemesi, sıfat tamlamasında yer alan tamlananların hem rengini hem de büyüklüğünü ifade etmektedir.

Tablo 6. Fiil Olarak Kullanımı

Dili	Kelimenin Geçtiği Cümle	Nüsha
Orj. Toz yarıldı, gün gibi ışıladı, deniz gibi yaykandı, meşe gibi karardı.		Dres.65b.10
G.T. Toz yarıldı, güneş gibi ışıladı, deniz gibi çalkandı, orman gibi karardı.		Vat.93a.7
Orj. Deniz gibi kararub gelen nedir?		Dres.66a.2
G.T. Deniz gibi kararıp gelen nedir?		Vat.93a.12
Orj. Bıyığı kararmış yiğitçükleri çok yemişem.		Dres.118b.8
G.T. Bıyığı kararmış yiğitleri çok yemişim.		
Orj. Kara dinli kafire göz karartdı.		Dres.68a.5
G.T. Kara dinli kafire (karşı) gözünü kararttı.		Vat.94a.7
Orj. Mere çoban, karnun acıkmamış iken, gözün kararmamış iken bu ağacı koparı gör.		Dres.27a.5
G.T. Bre çoban, karnın acıkmamışken, gözün kararmamışken bu ağacı koparmaya bak.		
Orj. Kazılık Tagının günahı yoktur, ana karamağıl.		
G.T. Kazılık Dağı'nın günahı yoktur, ona beddua etme.		Vat.65a.13
Orj. Allah beni karayıbdur, begler.		Dres.36a.2
G.T. Allah beni hor görmektedir, beyler.		Vat.68a.3
Orj. Kazan karardı, döndü, eydür.		Dres.69a.12
G.T. Kazan karardı, döndü, (şöyle) söyledi.		

Eserde kara sözcüğü kelime türü olarak sadece sıfat şeklinde değil, fiil olarak da kullanılmıştır. Bu kullanım ikiye ayrılmaktadır. Birincisi “kara” ismine isimden fiil yapım eki olan –r’nin eklenmesiyle oluşturulan “kararmak” fiili (örn. karardı, kararıp), ikincisi eski Türkçede “bakmak, gözetlemek” anlamında kullanılan “karamak” fiilidir. “Orman gibi karardı”, “deniz gibi kararıp gelen” ve “bıyığı kararmış yiğitler” gibi ifadelerde geçen “kararmak” sözcüğünün kullanımı ile günümüzdeki kullanımı arasında anlamsal açıdan bir fark yoktur.

Eserdeki bir başka kullanımda “kara” sözcüğü isimden fiil yapım eki olan –r ve fiilden fiil yapım eki olan –t ekini alarak “karartmak” fiiline dönüşmüş ve “kâfire göz karartdı” ifadesinde, “günümüz Türkçesinde “gözünü karartmak”

deyimindeki mecaz anlamını kazanmıştır. “Gözünü karartmak” deyiminin anlamı bilindiği üzere “bir işe atılırken hiçbir şeyden çekinmemek” şeklindedir.

Kara sözcüğünün isimden türetilen fiil olarak kullanıldığı bir başka anlam ise “karnın acıkmamışken, gözün kararmamışken” örneğinden anlaşıldığı üzere “açlıktan bayılmak” anlamına gelen “gözü kararmak” şeklindedir.

Kara kelimesinin “karamak” fiili ile ilgili kullanımı hikâyelerde “kara-ma-gıl; kara-y-ib-dur” şeklinde iki örnekte karşımıza çıkmaktadır. Yukarıda belirtildiği üzere “karamak” fiili eski Türkçede “bakmak, gözetlemek” anlamındadır. “Kazılık Dağı’nın günahı yoktur, ona karamağıl” ifadesinde geçen “kara-ma-gıl” biçimindeki kullanım Muharrem Ergin tarafından “beddua etmek”, Gökyay tarafından ise “ilenmek” şeklinde anlamlandırılmıştır. “Allah beni karayıbdur” ifadesini ise Ergin yine “beddua etmek”, Gökyay ise “hor görmek” şeklinde günümüz Türkçesine aktarmıştır. Bu ifadenin yer aldığı bağlam ve “karamak” fiilinin eski Türkçedeki anlamı değerlendirildiğinde “karamak” fiilinin anlamsal karşılığının “kötü gözle bakmak, hor görmek” şeklinde verilmesinin daha doğru olacağı düşünülmektedir. Nitekim Güncel Türkçe Sözlük, Türkiye Türkçesi Ağzı Sözlüğü ve Tarama Sözlüğü’nde “karamak” sözcüğünün karşılığı “hor görmek, birinin arkasından kötü konuşmak, zemmetmek” şeklinde verilmiştir.

Eserde “Kazan kararı” şeklinde yazılan ifade, Ergin ve Gökyay tarafından günümüz Türkçesine “Kazan kararı” şeklinde hiç değiştirilmeden aktarılmış ve anlam boyutu belirsiz bırakılmıştır. “Kararmak” sözcüğünün günümüz Türkçesindeki anlamları incelendiğinde buradaki anlamının “kederlenmek, canı sıkılmak” (TDK Türkçe Sözlük) ve “surat asmak” (Türkiye Türkçesi Ağzı Sözlüğü) şeklinde olduğu düşünülmektedir.

Tablo 7. Yardımcı Fiil ile Birlikte Kullanımı

Dili	Kelimenin Geçtiği Cümle	Nüsha
Orj. Dünya âlem kâfirün başına karanu oldu.		Dres.23a.2
G.T. Dünya âlem kâfirin başına karanlık oldu.		
Orj. Dünya âlem kâfirün gözüne karangu oldu.		Dres.30b.5
G.T. Dünya âlem kâfirin gözüne karanlık oldu.		
Orj. Tokuz tümen Gürcistan agzına varub kondı, karavulluk eyledi.		Dres.120a.12
G.T. Dokuz Tümen Gürcistan’a varıp, karakolluk eyledi.		

Eserde kara kelimesinin yardımcı fiille birlikte yüklem görevini de üstlendiği belirlenmiştir. Kara sözcüğü, isimden isim yapan -u yapım ekini alıp Türkçede yardımcı fiil olarak kullanılabilen fiillerden ol- ile birleşerek “Dünya âlem kâfirin başına/gözüne karanlık oldu.” cümlesindeki mecaz anlamını kazanmıştır. Günümüz Türkçesinde bu kullanım “gözleri kararmak” şekline dönüşmüştür.

“Karavulluk eylemek” ifadesini Ergin “karakolluk eylemek”, Gökyay ise “karakulluk eylemek” şeklinde okuyup latinize ederek Türkiye Türkçesine aktarmıştır. “Karavulluk” kelimesi morfolojik olarak incelendiğinde “bakmak, gözetlemek” anlamındaki “kara-” fiiline, meslek yapım eki olarak bilinen -vul ekinin getirildiği, daha sonra bu kelimeye isimden isim yapım eki olan -lık eki eklenip “karavulluk” kelimesinin ortaya çıkartıldığı şeklinde bir tespit bulunabilir (<kara-vul-lık) ve bu kelimenin anlamı

“gözetleyicilik” şeklinde değerlendirilebilir. Buradan hareketle “karavulluk eylemek” ifadesinin “nöbet tutmak, bir yeri gözetleyip korumak” anlamına geldiği söylenebilir.

Tablo 8. Deyim İçinde Kullanımı

Dili	Kelimenin Geçtiği Cümle	Nüsha
Orj.	Bunu eşidüb Kıyan Selcük oğlu Delü Dunder ag çıkardı kara geydi.	Dres.48a.10
G.T.	Bunu duyan Kıyan Selçuk oğlu Deli Dündar ak çıkardı kara giydi.	Vat.74b.4
Orj.	“Toyun düğünün kara oldu!” deyü ağlar.	Dres.53a.5
G.T.	“Toyun, düğünün kara oldu!” diye ağlıyor.	
Orj.	Kara dinlü kafire göz karartdı.	Dres.68a.5
G.T.	Kara dinli kafire (karşı) gözünü kararttı.	Vat.94a.7
Orj.	Anam menüm için gök geyüb kara sarınsun.	Dres.74a.12
G.T.	Anam benim için mavi giyip kara sarınsın.	
Orj.	Mere çoban, karnun acıkمامışken, gözün kararmamış iken bu ağacı koparı gör.	Dres.27a.5
G.T.	Bre çoban, karnın acıkمامışken, gözün kararmamışken bu ağacı koparmaya bak.	

Eserde kara kelimesinin deyim içinde beş farklı kullanımı belirlenmiştir:

“Ak çıkarıp kara giymek” deyimini Dede Korkut hikâyelerinde defalarca tekrar edilmiş, “ölüm karşısında çok üzülme” mecaz anlamının yanı sıra, “ölüm sonrasında siyah elbiseler giyerek kişinin üzüntüsünü göstermesi” anlamında da kullanılmıştır. Günümüz Türkçesinde “ak çıkarıp kara giymek” şeklinde bir deyim bulunmamakta, bunun yerine üzüntülü bir olay sonrasında “karalar bağlamak” veya “kara yasa bürünmek” deyimleri kullanılmaktadır. Ölüm karşısında siyah elbiseler giyme anlayışı ise günümüzde hâlâ devam etmektedir.

“Toy, düğün kara olmak.” deyimini içerisinde “kara olmak” ifadesi, “bozulmak” anlamındadır. Günümüzde “düğünü kara olmak” şeklinde bir kullanım yoktur. Bu gibi durumlar için “düğünü dağılmak” veya “düğünü bozulmak” ifadeleri kullanılmaktadır.

“Göz karartmak” deyiminin bugünkü kullanımı “gözünü karartmak” şeklindedir.

“Mavi giyip kara sarınmak” deyimini içerisinde “kara sarınmak” ifadesi, “çok üzülme, yas tutmak” anlamındadır. Günümüzde “mavi giyip kara sarınmak” biçiminde bir kullanım bulunmamakla birlikte bu anlamı veren deyim olarak “karalar bağlamak” ve “kara yasa bürünmek” ifadeleri kullanılmaktadır.

Salur Kazan’ın Evinin Yağmalanması hikâyesinde Salur Kazan, çobanı bir ağaca bağladıktan sonra onu terk edip giderken çobana oradan kurtulmak için acele etmesi gerektiğini söyler ve “Bre çoban, karnın acıkمامışken, gözün kararmamışken bu ağacı koparmaya bak.” ifadesini kullanır. Bu bağlamdan da anlaşıldığı üzere “gözünü kararmak” deyimini tıpkı günümüzdeki gibi “çok acıkmak” anlamındadır. Günümüz Türkçesinde bu durum için “açlıktan gözünü kararmak” ve “açlıktan gözünü dönmek” deyimleri kullanılmaktadır.

Tablo 9. Mecaz Anlamda Kullanımı

Dili	Kelimenin Geçtiği Cümle	Nüsha
Orj.	Konugı gelmeyen kara evler yıkılsa yeg.	Dres.4a.7
G.T.	Misafiri gelmeyen kara evler yıkılsa daha iyi.	Vat.59a.9
Orj.	Kara bağı sarsıldı.	Dres.69b.10
G.T.	Kara bağı sarsıldı.	Vat.95a.4
Orj.	Kara başum kurban olsun bu gün sana!	Dres.53b.5
G.T.	Kara başum kurban olsun bugün sana!	Vat.77b.9
Orj.	Kara ölüm geldiğinde geçit versün.	Dres.19a.13
G.T.	Kara ölüm geldiğinde geçit versin.	Vat.67a.13
Orj.	Kara yerün üstüne ağban evin diktürmişidi.	Dres.35a.13
G.T.	Kara yerin üstüne ak evini diktirmişti.	Vat.67b.8
Orj.	Bu kara yer bizi dahı yeyecekdür.	Vat.106a.4
G.T.	Bu kara yer bizi de yiyecektir.	
Orj.	Kara dinlü kafire göz karartdı.	Dres.68a.5
G.T.	Kara dinli kafire (karşı) gözünü kararttı.	Vat.94a.7
Orj.	Kara şiven senünile bile eyleyeyim, dedi.	Dres.72a.12
G.T.	Kara feryadı gelip seninle beraber eyleyeyim, dedi.	Vat.96a.9
Orj.	Kara kanı şorladı, gözine endi.	Dres.76a.4
G.T.	Kara kanı şırıldadı, gözüne indi.	Vat.98a.7
Orj.	Gece yaturiken Karacuk Çoban kara kaygulu vaki'a gördi.	Dres.21b.11
G.T.	Gece yatariken Karacık Çoban kara kaygılı rüya gördü. (Kara kaygılı rüya = Kâbus)	Vat.85a.4
Orj.	Begler, kara kura düş gördüm.	Vat.85b.12
G.T.	Beyler, kötü rüya gördüm.	
Orj.	Kara kaygular başına üşmiş.	Vat.87a.2
G.T.	Kara düşünceler başıma üşüşmüştü.	
Orj.	Aklı karalı seçilen çağda, gögsi güzel kaba taglara gün degende.	Dres.7b.5
G.T.	Aklı karalı seçilen çağda, bağı güzel koca dağlara ışık vurduğunda.	
Orj.	Haklıya hakkı değer, haksuza yüzi karası kalur.	Vat.80a.7
G.T.	Haklıya hakkı değer, haksuza yüzünün karası kalır.	
Orj.	Karanup dört yanuna bakdun mı kız?	Dres.59b.8
G.T.	Kıvramp/Ağlayıp dört yanına baktın mı kız?	
Orj.	Yedi bin alaca atlu karaca kâfir yıldıadı.	Vat.84b.7
G.T.	Yedi bin alaca atlı kötü/acımasız kâfir dörtına hücum etti.	
Orj.	Akındılı görklü sular karısa kara taşmaz.	Dres.75b.2
G.T.	Akıntılı güzel sular ihtiyarlasa/azalsa toprak taşmaz.	Vat.97b.11

Eserde kara kelimesi “kara ev”, “kara bağı”, “kara baş”, “kara ölüm”, “kara yer”, “kara din”, “aklı karalı”, “kara feryat”, “kara kan”, “kara kaygılı rüya”, “kara kura düş”, “kara düşünce”, “yüzi karası”, “kara kaygu” ve “karaca kafir” olmak üzere 16 farklı mecaza konu olmuştur. Bu kullanımlarda kara kelimesi mecazlara olumsuzluk anlamı katmıştır. Buradaki mecazlarda kara kelimesinin kazandığı anlamlar Tablo 10’ daki şekildedir:

Tablo 10. Mecazlarda Kara Kelimesinin Kazandığı Anlamlar

Mecazlı Kullanım	Kazandığı Anlam	Mecazlı Kullanım	Kazandığı Anlam
Kara ev	Uğursuz ev	Kara feryat	Acılı/Ürperten feryat
Kara bağı	Dertli/Talihsiz bağı	Kara kan	Koyu kan
Kara baş	Talihsiz/Dertli baş	Kara kaygılı rüya	Kâbus
Kara ölüm	Acı ölüm	Kara kura düş	Kötü rüya
Kara yer	Toprak	Kara düşünce	Olumsuz düşünce
Kara yer	Mezar	Yüzi karası	Utandırılacak işler
Kara din	Kötü din	Kara kaygu	Sıkıntı

Aklı karalı	İyi kötüyü	Karaca kâfir	Kötü/Acımasız kâfir
Dede Korkut'ta kara sözcüğü kullanılarak belirtilen dört farklı yer tespit edilmiştir. Bunlar "Karacuk", "Kara Dere", "Kara Dervend" ve "Kara Deniz"dir.			

Tablo 11. Yer Adı Olarak Kullanımı

Dili	Kelimenin Geçtiği Cümle	Nüsha
Orj.	Karacugun kaplanı, Devletli han, meded!	
G.T.	Mana leşker ver.	
Orj.	Karacugun kaplanı, devletli han, medet. Bana asker ver.	Dres.104b.4
G.T.	Karacugun kaplanı, devletli han, medet. Bana asker ver.	
Orj.	Kara Dere agzında [Kadir veren]...	Dres.31b.10
G.T.	Kara Dere agzında Kadir veren ...	Vat.90a.2
Orj.	Bu yanadan dahi bezirganlar gelubeni Kara Dervend agzına konmuşlardı.	Dres.37a.11
G.T.	Bu taraftan da tüccarlar gelerek Kara Derbent agzında konaklamışlardı.	Vat.68b.10
Orj.	İleride yatan Kara Denize girdüm.	Dres.105a.12
G.T.	İleride duran Kara Denize girdim.	Vat.101b.7

Karacuk, Divan-ı Lügati't Türk'te قاروق şeklinde geçmektedir. Bu yer adı Türk Dil Kurumu'nun Divânu Lugati't Türk veri tabanında ve Ziya Gökalp'in Türk Medeniyeti Tarihi adlı eserinde "Farap şehrinin adı", Besim Atalay'ın Divânu Lugati't Türk isimli eserinde ise "Oğuz şehirlerinden birinin adı" (Atalay, 2006: 487) olarak yer almaktadır. Farklı kaynaklarda ise Oğuz illerinde bir dağın adı olarak da karşımıza çıkmaktadır. Şamil Cemşidov, Karaçuk Dağı'nın Karabağ sıradağlarının Mil Ovası sınırında bulunduğunu söyler (Cemşidov, 1990: 45-46). Rivayete göre Türkistan ulularından Hoca Ahmed Yesevi, bu dağın kerameti ile ortadan kaldırmıştır (Köprülü, 1981: 29-31).

Kara Dere, Aras nehrinin kollarından biridir. İran'ın Doğu Azerbaycan eyaletindeki Culfa şehrinin yakınlarında Yaycı köyünde bulunmaktadır. Aşağıda bağlantıdan nehir ve çevresindeki bölge görüntülenebilir. (Kare Dere)

Kara Dervend için Azeri akademisyen Hamit Araslı, Dede Korkut üzerine yaptığı araştırmalarda, bu yerin bugünkü Goranboy şehri olduğunu söylemiştir. Gökyay ise bu yerin Yukarı Pasin'de Evnik deresinden gelen suyun Aras nehrine karışmadan önce geçtiği Ermekom köyü yakınları olduğunu ifade etmiştir (Akt. Abbasov, 2009: 151-152). Harita üzerinde yaptığımız inceleme sonucunda Gökyay'ın bahsettiği bu yerlerin günümüz coğrafyasında Erzurum'un Köprüköy ilçesine 7 kilometre uzaklıkta bulunan Emre köyü yakınlarından geçen Ulu Dere civarı olduğu değerlendirilmektedir (Goranboy) – (Emre Köyü).

Eserde anlatılan hikâyelerin geçtiği coğrafya dikkate alındığında Kara Deniz olarak ifade edilen yerin, ülkemizin kuzeyinde yer alan denizimiz olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu hususta Tezcan Dede Korkut Oğuznamelerinde geçen Kara Deniz sözcüğünü özel isim olarak anlamının mümkün olduğu gibi tıpkı Farsçadaki derya gibi deniz kelimesinin ırmak anlamında kabul edilebileceğini de belirtmektedir (Tezcan, 2001: 208).

Tablo 12. Unvan Olarak Kullanımı

Dili	Kelimenin Geçtiği Cümle	Nüsha
Orj.	Kara Göne oğlu Kara Budak yetdi.	Dres.32a.10
G.T.	Kara Göne'nin oğlu Kara Budak yetiştı.	Vat.90a.8
Orj.	Gece yaturiken Karacuk Çoban kara kaygulu vaki'a gördi.	Dres.21b.10
G.T.	Gece yatariken Karacık Çoban kara kaygılı rüya gördü.	Vat.85a.4
Orj.	Kazan köpeği kovalayı Karaca Çobanun üzerine geldi.	Dres.25b.3
G.T.	Kazan köpeği takip ederek Karaca Çoban'ın üzerine geldi.	
Orj.	Sag tarafda Kara Tekür Melike Kıyan Selçuk oğlu Deli Tundar karşı geldi.	Dres.34a.6
G.T.	Sağ taraftan Kara Tekür Melike Kıyan Selçuk oğlu Deli Dündar geldi.	Vat.99b.4
Orj.	Kara Arslan Meliki Kara Budak yere saldı.	Dres.62a.8
G.T.	Kara Arslan Meliki Kara Budak yere düşürdü.	Vat.83b.2
Orj.	Biri Kan Turalı, biri Kara Çekür ve oğlu Kırk Kınuk ...	Dres.92a.2
G.T.	Biri Kan Turalı, biri Kara Çekür ve oğlu Kırk Kınuk ...	

Dede Korkut Oğuznameleri'nde kara kelimesi, altı farklı kişinin unvanı olarak kullanılmıştır. Bunlardan beşi yücelik bildiren, olumlu anlamda; biri ise olumsuz anlamdadır. Bu unvanlar "Kara Göne", "Kara Budak", "Karacuk Çoban", "Karaca Çoban", "Kara Tekür", "Kara Arslan" ve "Kara Çekür" şeklindedir. Bu unvan sahiplerinden "Karacuk Çoban" ve "Karaca Çoban", Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Destanı Beyan Eder adlı boyun kahramanıdır ve aynı kişidir. Nitekim Dede Korkut'taki destansı hikâyeler incelendiğinde bu unvana sahip kişilerin çeşitli özellikleri belirtilerek övüldüğü görülmektedir. Bu hususta tek istisna, Kara Tekür'dür. Bu kişi destanlarda Türklerin düşmanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple Kara Tekür'ün unvanındaki "kara"nın "kötü", "acımasız" anlamında kullanıldığı söylenebilir.

Tablo 13. Yemek Adı Olarak Kullanımı

Dili	Kelimenin Geçtiği Cümle	Nüsha
Orj.	... kara kavurma pişirüb kırk beg kızına iletün.	Dres.28a.2
G.T.	... kara kavurma pişirip kırk bey kızına iletin.	Vat.88b.7

Eserde kara kelimesi kullanılarak isimlendirilen sadece bir yemek ismi bulunmaktadır. Bu yemeğin ismi "kara kavurma"dır. "Kara kavurma", ilgili hikâyede insan etinden yapılan ve işkence edilen insanlara zorla yedirilen bir yemek olarak geçmektedir. Bu husus dikkate alındığında kara kelimesinin nitelediği yemeğe olumsuz bir anlam kattığı görülmektedir. Günümüz Türkçesinde "kara kavurma" isimli bir yemek mevcuttur; bu yemek için kullanılan kara sözcüğü ise yemeğin rengini ifade etmektedir.

Tablo 14. Birleşik İsim Olarak Kullanımı

Dili	Kelimenin Geçtiği Cümle	Nüsha
Orj.	Karavaşa ton geyürsen kadım olmaz.	Dres.3b.7
G.T.	Hizmetçiye elbise giydiren hanım olmaz.	Vat.59a.1
Orj.	Binübene karavata vardugum yok.	Dres.58b.13
G.T.	Binip karyolaya vardığım yok.	Vat.81a.4
Orj.	Oğuz eline karavul olsun, dedi.	Dres.120a.3
G.T.	Oğuz iline karakol olsun dedi.	
Orj.	Cümle kuşlar sultanı çalkara kuş	Dres.96a.12
G.T.	Bütün kuşların sultanı kartal	

Eserde kara sözcüğünün içinde bulunduğu dört farklı sözcüğe rastlanmıştır. Bu sözcükler “karavaş”, “karavat”, “karavul” ve “çalkara” şeklindedir.

Karavaş kaynaklarda “cariye”, “odalık” ve “hizmetçi” olarak kullanılmaktadır. Orta Türkçede “karabaş” biçiminde geçmektedir. Türkiye Türkçesinde “b” ünsüzünün “v” ünsüzüne dönüşmesi sonucu bu şekilde seslendirilmektedir (Eren, 1999: 211).

Dede Korkut üzerine çalışma yapan araştırmacılardan bazıları (Tezcan ve Boeschoten) Dresden ve Vatikan nüshalarında توارق veya توازق şeklinde yazılmış olan kelimeyi karavat olarak, bazı araştırmacılar (Gökyay, 2004; Ergin, 2008) ise kazavat şeklinde de okumuştur. Tezcan bu sözcüğün için umumhane anlamına geldiğini belirtmiş ancak bu ifadenin arka planı okunurken Oğuz zamanı için böyle bir kavramın varlığının söz konusu olamayacağını, bu hikâyelerin 15. Yüzyılda pek de planlı olmadan yazı geçirildiğinden hareketle bu şekilde yazıldığını ifade etmiştir (Tezcan, 2001: 195). Taşhova (2011: 1209-1210), karavat/kazavat kelimesi üzerine yaptığı araştırma ve değerlendirmede ise, yukarıda bahsedilen okunuşlara araştırmacıların verdiği anlamın fikir yürütmeye dayalı olduğunu, derleme sözlüğüne (Derleme Sözlüğü VI, 1993: 1921 – Şavşat ve köyleri) dayandırdığı açıklamada ise bu kelimenin “karyola, yatak” şeklinde anlamlandırılması gerektiğini belirtmiştir.

Eserde geçen bir başka birleşik kelime ise günümüz Türkçesinde “karakol” anlamına gelen karavul kelimesidir. Bu kelimenin “bakmak, gözlemek” anlamındaki “karamak” fiiline meslek bildiren -vul ekinin getirilmesiyle oluşturulduğu düşünülmektedir. Dede Korkut’ta “nöbetçi, gözcü” ve “keşif kolu” anlamlarında kullanılmıştır.

Eserdeki hikâyelerde geçen çalkara kuş, çeşitli kaynaklarda “kartal” olarak, çevrimiçi ulaşılabilen TDK Kişi Adları Sözlüğü’nde ise “doğan türünden bir kuş” şeklinde anlamlandırılmaktadır.

4. Sonuç

Bu çalışmada Dede Korkut Oğuznameleri’nde sıkça geçen kara kelimesinin farklı dil bilgisel görevlerde kullanılarak çeşitli anlamlar kazandığı ortaya konulmuştur. Bu bağlamda kara sözcüğü renk bildiren niteleme sıfatı olarak 39 farklı sözcüğü, pekiştirmeli sıfat olarak 1 türetilmiş niteleme sıfatı olarak 5 farklı sözcüğü nitelemiş, adlaşmış sıfat olarak ise 1 kez, ikileme olarak 2 kez, fiil olarak 8 kez, yardımcı fiille birlikte 3 kez kullanılmıştır. Kara kelimesi ayrıca 5 farklı deyim içinde kullanılmış ve 16 farklı isimle bir araya gelerek olumsuz anlamda kullanılan mecazlarda yer almıştır. Bundan başka kara yer ismi olarak 4, yemek adı olarak 1 ve birleşik isim olarak 4 farklı kavramı karşılamıştır. Kara sözcüğünün 6 kez unvan olarak kullanıldığı da tespit edilmiştir. Sonuç olarak Dede Korkut Oğuznameleri’nde kara kelimesi 13 farklı görev kategorisinde kullanılmıştır. Bu çalışmada ulaşılan sonuçlar göstermektedir ki Dede Korkut Oğuznameleri Türk kültürü ve Türk dili çalışmaları yapan araştırmacılar için hala önemini koruyan ve eserin yazıldığı dönemde kullanılan kelimelerin görev ve anlamlarını belirlemek için başvurulabilecek değerli bir kaynaktır.

Kaynakça

- Abbasov, N. N. (2009). Kitab-ı Dede Korkut Destanı ve Oğuz Türklerinin İctimai-Siyasal Kuruluşu Hakkında. *Karadeniz Araştırmaları*, 6(22), 147-157.
- Altun, N. (2010). Dede Korkut’ta Yer Alan ‘Urulaşuban’ Kelimesi Hakkında. *Turkish Studies*, 5(2), 793-799.
- Alyılmaz, S. (2015). Dede Korkut Kitabındaki Bir Sözcükten (Boy) Hareketle “Bo, Bu, Abo, Abu” Seslenme Ögelerinin Yapısı. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 4(4), 1413-1424.
- Ata, A. (2004). Dede Korkut Hikâyesi’nde Şüpheli Birkaç Kelime Üzerine Düşünceler. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1998*, 41, 29-38.
- Atalay, B. (2006). *Divanü Lügati’t-Türk*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Balyemez, S. (2012). Dede Korkut’taki Tartışmalı Kelimeler (Dresden Nüshası) Üzerine Bir Karşılaştırmalı Dizin Denemesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Sayı: 1(3), 82-117.
- Başgöz, İ. (1960). Dede Korkut’ta Yanlış Okunan Bazı Kelimeler [Muharrem Ergin]. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 104, 442-444.
- Bayraktar, N. (2004). Kara ve Siyah Renk Adlarının Türkçedeki Kavram ve Anlam Boyutu Üzerine. *TÖMER Dil Dergisi*, 126, 56-77.
- Bekki, S. (2015). *Dedem Korkut Kitabı Bibliyografyası Üzerine Bir Deneme (Türkiye’deki Yayınlar 1916-2013)*. Ankara: Berkan Yayınevi.
- Burdurlu, İ. Z. (1972). *Dede Korkut Hikâyelerinde Sıfatlar ve Sıfat Takımları. Dilbilgisi Sorunları-II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Cemiloğlu, İ. (2001). *Dede Korkut Hikâyeleri Üzerinde Söz Dizimi Bakımından Bir İnceleme*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Cemşidov, Ş. (1990). *Kitab-ı Dede Korkud*. (Haz.: Ü. Bulduk) Ankara: KBY.
- Defne, Z. Ö. (1988). *Dede Korkut Hikâyeleri Üzerinde Edebi Sanatlar Bakımından Bir Araştırma*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Dilaçar, A. (1988). *Kutadgu Bilig İncelemesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2001). *Dede Korkut Mirası*. (Erişim: 12.05.2017), <http://www.tdk.gov.tr/dedekorkut2.html>
- Eren, H. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (1999). *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Gabain, A. (1968). Renklerin Sembolik Anlamları. (Çev.: Semih Tezcan). *DTCF Türkoloji Dergisi*, 1(3), 107-113.
- Gökyay, O. Ş. (2004). *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Gömeç, S. (2009). Dede Korkut Kitabında Geçen Tartışmalı Bazı Yer Adları Üzerine. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29, 210-217.

- Gömeç, S. (2010). Kara Unvanı ve Kara Hanlıların Menşei Üzerine. *History Studies*, Volume 2/2, s. 29-33.
- Kaçalin, M. (2006). *Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı Kitāb-ı Dedem Korkud 'alā lisān-ı tā'ife-i Oguzān*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Kafalı, M. (1996). *Türk Kültüründe Renkler, Nevruz ve Renkler*. (Haz. Sadık Tural ve Elmas Kılıç). Ankara: AKM Yayınları.
- Kara, M. (2015). Dede Korkut Hikâyelerindeki Söz Varlığının Derlem Tabanlı İncelenmesi. İçinde: *Düşünce Hayatımızda ve Kültürümüzde Dede Korkut Uluslararası Sempozyumu*, Bayburt Üniversitesi 21-22 Mayıs, s. 199-210.
- Karabaş, S. (1996). *Dede Korkut" ta Renkler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Karasar, N. (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kaşgarlı, M. A. (1984). *Doğu ve Güneydoğu Anadolu Uygarlığına Giriş*. Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Koca, E. (2012). Dede Korkut Hikâyelerindeki Yansıma Sözlerin Leksiko-Semantik Analizi. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 12(1), 393-408.
- Köprülü, M. F. (1981). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıfla*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınevi.
- Küçük, S. (2010). Eski Türk Kültüründe Renk Kavramı, *Bilig*, 54, 185-210.
- Rayman, H. (2003). Nevruz ve Türk Kültüründe Renkler. *Milli Folklor Dergisi*, 14(53), 10-15.
- Sakaoğlu, S. (1998). *Dede Korkut Kitabı, I-II, (İncelemeler-Derlemeler-Aktarmalar)*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yaşatma ve Geliştirme Vakfı Yayınları.
- Sertkaya, O. F. (2004). Dede Korkut Kitabı'nın Dresden Yazmasındaki Bazı Kelime ve Şekillerin İmlâ Özelliklerine Dayanılarak Yeniden Okunuşu ve Anlamlandırılışı Üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 41, 131- 152.
- Taşlıova M. M. (2011). Dede Korkut'ta Bir Kelime Bir Anlam: Kazavat/Karavat. *Turkish Studies*, 6(3), 1205-1210.
- TDK Komisyon (1993). *Derleme Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TDK Komisyon (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.
- Tezcan, S. (2001) *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tezcan, S., & Boeschoten, H. (2012). *Dede Korkut Oğuznameleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Toker, İ. (2009). Renk Simgeçiliği ve Din: Türk Kültür Yapısı İçinde Ak-Kara Karşıtlığı ve Bu Karşıtlığın Modern Türk Söylemindeki Tezahürleri Üzerine. *AÜİF Dergisi*, 50(2), 93-112.
- Torun, A. (2002), Kitab-ı Dede Korkut'ta Ak ve Kara ile İlgili Unsurlar. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 1-12.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, E. (2003). Dede Korkut Kitabı'nda Tasvir Dünyası. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*. 2003-1, 1-17.